

verbruiker' die, naar medisch vrij algemeen aangenomen werd, in doorsnee per dag behoefte had aan voedsel met een verbrandingswaarde van 3 000 calorieën, via de distributie in de periode herfst '41-herfst '43 (vroegere berekeningen ontbreken) 1 800 calorieën diende te ontvangen; daarna zette tot herfst '44 een daling tot 1 600 calorieën in. Naar verhouding kreeg men vooral veel te weinig vetten. In '38 had het verbruik aan vet per hoofd van de bevolking wekelijks 600 gram bedragen - begin '44 was het rantsoen voor de 'normale verbruiker' tot slechts 124 gram gedaald. De 'normale verbruiker' had eind '43 per week recht op een distributiepakket waarin 1 800 gram brood (met hoeveelheden aardappelmeel en gemalen erwten er in!), 90 gram haveremout en gort, 250 gram suiker, 125 gram jam, 1 750 gram taptmelk, 150 gram boter of margarine, 280 gram vlees en 4 kilo aardappelen de belangrijkste bestanddelen waren. Men moet daar nog de groente bijtellen maar daarvan waren de rantsoenen, samenhangend met wat ter veiling aangevoerd werd, zo wisselend dat geen nauwkeurig cijfer aan te geven valt - er werd in elk geval ook in die tijd, d.w.z. in '43-'44, door stedelingen die dicht bij de tuinbouwstreken woonden, in feite vrij veel groente gekocht.

Wij hebben hier het begrip 'in feite' ingevoerd. De overzichten die ons de bovenstaande gegevens verschaffen, geven namelijk louter weer waar de gezinnen *recht* op hadden, niet wat zij *in feite* aan levensmiddelen verbruikten. Een aanzienlijk deel van de bevolking was in '41 en '42 financieel niet in staat het distributiepakket aan te schaffen; deze mensen hielden bonnen over, verkochten ze 'zwart', en de kopers van die 'zwarte' bonnen kregen dus meer dan waar zij recht op hadden. Dit verschijnsel heeft zich, aldus onze indruk, in '43 en '44 minder voorgedaan (de minimum-lonen waren toen iets verhoogd en het distributiepakket was ingekrompen), maar is toch in de armere wijken vrij frequent gebleven. Anders gezegd: de voorraden die de detailhandel kreeg, werden niet verdeeld zoals het rijksbureau voor de voedselvoorziening in oorlogstijd beoogde - de sociaal zwakste groepen kregen minder. Daarenboven werd het beeld nog verder scheefgetrokken doordat boeren en tuinders een deel van hun productie niet inleverden maar rechtstreeks aan consumenten verkochten, soms tegen

waarde der rantsoenen, ook alweer voor de verschillende 'rantsoeneringsgroepen', in bepaalde perioden van augustus '41 af. Grafieken voor die calorische waarde, gesplitst naar koolhydraten, vetten en eiwitten, vindt men in de naoorlogse uitgave van het ministerie van sociale zaken: *Malnutrition and starvation in Western Netherlands, September 1944-July 1945* (1948), pag. 6-8. Overeenkomstige gegevens, uitsluitend met betrekking tot de 'normale verbruikers', treft men aan in *Onderdrukking en Verzet*, deel II, pag. 621-23.